

Suvi Kaipainen
Annamari Saure

K18

ÄIMÄN KÄKENÄ

*Öidinkielen
puuhakirja*
AIKUISILLE

SKS
KIRJAT

Suvi Kaipainen
Annamari Saure

ÄIMÄN KÄKENÄ

K18

*Äidinkielen
puuhakirja*
AIKUISILLE

Kirjokansi 337

© 2023 Suvi Kaipainen, Annamari Saure ja SKS Kirjat

SKS Kirjat on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannusosakeyhtiön toiminimi.
SKS:n julkaisujen kokoelma (1834–) kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti-
-rekisteriin.

ISBN 978-951-858-485-1

ISSN 2323-7392

www.skskirjat.fi

Graafinen suunnittelu ja kuvitus: Emmi Kyytsönen

Painotyö: Jelgavas Tipografija, Riika 2023

SISÄLLYS

	Rakas kielipuuhaastelija	8
1.	Panopuu, mesikämmen ja iäisyyskutsu Kielessä on tabuja ja kiertoilmauksia	10
2.	Perkele, saatana, vittu Kirosanat ilmaisevat voimakkaita tunteita	18
3.	Hyvälempi, Jeppis ja Jadessa Erisnimet yksilöivät, hellittelevät ja tarinoivat	30
4.	Venevaras kiinni mela kourassa Sanavalinnat vaikuttavat merkitykseen	44
5.	Lutka, hupakko ja mahtava sonni Kielikin on sukupuolittunutta ja joskus seksististä	60
6.	Reetta odottaa, ja Reiskan veli juo Lauseella on rakenne	72
7.	Työn tekemistä suoritetaan Liika yrittäminen tuottaa vaikeaselkoisuutta	92
8.	Naisten metsästys nousussa! Kirjoittajan ajatus sekoaa	100

9.	Koirat sallivat ravintolat Kieli ilmaisee syitä ja seurauksia	106
10.	Otatko lisää viintä? Sanat taipuvat kaavan mukaan	112
11.	Kaunotar kannettiin lyhyessä mekossa baarista Paikallissijat ilmaisevat muutakin kuin paikkaa	118
12.	Panovirepaholainen ja rimakusi Pikkuasioilla on väliä	124
13.	Hurjat kutsut, huumeinen vierailu hurjassa nuoruudessa Kieli taipuu hyvin leikkiin	130
14.	Vapauta sisäinen kielipoliisiksi	140

Taulukot	154
Vastaukset	164
Lähteet	186

Rakas kielipuhastelija

Nyt lähti vähän lapasesta! Aiempia puuhakirjoja tehdessämme huomasimme, miten paljon kaksimielisyyttä ja monimerkityksisyyttä kieleen sisältyykään – ja miten paljon sellainen naurattaa meitä aikuisiakin. Kieli on myös ovelaa, joten höpsöydet ovat vastaanottajan vastuulla. Erityisesti arvoitukset ja vitsit perustuvat tähän – kukin käsittääköön vihjaukset omalla tavallaan. Toisaalta on pidettävä kieli keskellä suuta: mikä toiselle on naurun aihe, voi toiselle ollakin loukkaus. Kielenkäyttö on aina taitolaji! *Äimän käkenä K18* pureutuu nyt uudennlaiseen kielenkiemuroihin, vaikka edelleen pääosassa on kielen hyvä, hauska ja iloinen käyttö sekä oikeakielisyyden harjoittelu.

Tällä kertaa tarkenne on leikkimielisesti K18, eli aiheet ja esimerkit on suunnattu aikuisille. Mukana on pikkutuhmia esimerkkejä, ja kirjassa näkyy menneidenkin vuosikymmenien säännöksiä, ajatusmalleja ja moraalia. Tietolaatikoissa käsitellään esimerkiksi kielen tabuja, kiro sanoja ja sukupuolittunutta kieltä.

Tässä teoksessa puhutaan kielen voimasta, joka on pohdituttanut kielenkäyttäjää aina. Kielellä tehdään tekoja. Kieltä käytetään loukkaamaan ja jopa satuttamaan toisia ihmisiä. Aiemmin on myös ajateltu, että sanoilla voisi konkreettisesti vaikkapa tyrehtyttää verenvuotoa tai manata vihamies hiiteen.

Netissä ja sosiaalisessa mediassa on monia ryhmiä, joissa kiertää kielikukkasia. Melko usein näihin liittyy tabuja ja kaksimielisyyttä. Olemme seuranneet tällaisia ryhmiä ja poimineet niistä paljon ideoita. Esimerkiksi monet Facebookin käyttäjät jakavat hullunkurisia lehtiotsikoita, jotka voi käsittää monella tavalla.

Tässä kirjassa keskitytään edellisten puuhakirjojen tapaan peruskielenhuoltoon. Esimerkkiaineistoja on poimittu sosiaalisen

median lisäksi muista aidoista kielenkäyttötilanteista. Niistä osoitetaan kömpelyydet, hullunkurisuudet ja jopa virheet ja annetaan ohjeita ja vinkkejä, miten näitä voisi korjata. Tavoitteena on jälleen ohjata tuottamaan mahdollisimman hyvää kirjallista suomen kieltä ja viihtyä kielen parissa.

Yhdessä luvussa pohditaan kielellä leikkimistä. Kielemme taipuu hyvin moneen; sillä osoitetaan tunteita, välitetään tietoa ja pyritään vaikuttamaan asioihin. Kielellä on myös leikitely aina, jolloin tavoitteena on viihdyttää ja huvittaa muita. Kun joku pyytää juomaan pikkaset kahvit tai lupaa pihauttaa sumpit, kahvittelijoita saattaa hieman naurattaa.

Kirjassa on totuttuun tapaan runsaasti tehtäviä ja pohdittavaa puuhastelijalle. Moniin tehtäviin on annettu vastauksia ja vastausesimerkkejä, jotka löytyvät kirjan lopusta. Kielitiedon tueksi kirjassa on myös kielitaulukoita, joista on helppo tarkistella esimerkiksi sijamuototaivutuksia, lauseen rakenteita tai lausetyyppejä.

Viimeisessä luvussa pääset testaamaan kielipoliisia itsessäsi. Kuinka ankara tai lepsu oletkaan?

Lahdessa kesäkuussa 2023
Suvi Kaipainen ja Annamari Saure

I. Panopuu, mesikämmen ja iäisyyskutsu

KIELESSÄ ON TABUJA JA KIERTOILMAUKSIA

4. Mikä seuraavissa keskusteluissa menee pieleen?

Vinkki

Kirjallisuuden henkilöistä löytyy monia herkullisten kirosanojen käyttäjiä. Aleksis Kiven *Seitsemän veljeks*en Juhani Jukola osaa runsaan repertuaarin

peruskirosanoja: *Jumala paratkoon! Istu ja pala! Herrajesta! Kirous ja kuolema! Tulkoon hävityksen kaubistus ja almanakan viimeinen päivä!*

8. Yhdistä kirjallisuuden henkilö ja hänen kiroilunsa. Henkilön jälkeen sulussa on kirjailija ja teoksen nimi.

Uppo-Nalle (Elina Karjalainen: <i>Uppo-Nalle</i>)	Voi Eesaun karvat ja Jaakopin herneruoka!
Juutas Käkriäisen poika Topi (Joel Lehtonen: <i>Putkinotko</i>)	Voi karvamato! Voi rantarillikka!
Pukkila (Volter Kilpi: <i>Alastalon salissa</i>)	Voi aikoja, voi tuhannen turjaketta, voi tapoja!
Kapteeni Haddoc (Hergé: <i>Tintti</i> , suom. Heikki Kaukoranta)	Hurstote, pirskata Perttata!
Riika Romppanen (Ilmari Kianto: <i>Punainen viiva</i>)	Voi piimä ja pötsi ja pöläys!
Rosina Käkriäinen (Joel Lehtonen: <i>Putkinotko</i>)	Turskatin turskatti!
Eero (Aleksis Kivi: <i>Seitsemän veljestä</i>)	Kirkas tuli ja leimaus!
Timo (Aleksis Kivi: <i>Seitsemän veljestä</i>)	Hyi horna tätä mökkiläisjoukon mehtäelämää!
Hessu Hopo (<i>Aku Ankka</i>)	Vihvilä! Voi vessanoven kahva!
Lehmä runossa (Ilpo Tiihonen: <i>Hiihtajuustoa syönyt lehmä tuli hieman levottomaksi</i>)	No peijakas!

Vinkki

Anagrammi tehdään niin, että käytetään sanan tai sanayhdistelmän kaikkia kirjaimia uudessa järjestyksessä. Tämän kirjan tekijät ovat anagrammeina Panu Kiviaines ja Rainer Asunmaa.

2. Minkälaisen anagramminimen saat omasta nimestäsi?

.....
.....
.....

3. Keitä seuraavat julkisuudesta tutut henkilöt mahtavat olla?
Keksi lisää anagrammeja.

Petri Potero

Raimo Alhaiso

Beta Lux Brandes

Meri Vanikka

Jonni Huikea

Miles Oksanen

.....
.....
.....
.....
.....

**11. Silmäile kuviota. Mitkä kolme paikannimeä näet ensimmäiseksi?
Mitähän tämä mahtaa kertoa sinusta?**

Kolme ensimmäistä näkemääni paikannimeä:

.....

.....

.....

E	Ö	K	K	H	E	V	O	N	P	E	R	S	E	E	N	M	Ä	K	I	P	O	R	I	S
R	T	R	T	Y	H	A	H	J	U	M	Ä	Y	T	R	H	U	T	E	R	U	U	E	E	A
T	E	R	V	A	S	A	A	R	I	U	Ä	P	A	D	A	L	V	L	N	U	L	I	S	A
H	R	I	F	L	F	S	E	E	R	L	K	I	Y	T	I	K	I	V	I	T	U	S	S	U
O	S	V	P	A	J	A	L	A	H	K	K	E	H	F	S	K	Ä	E	S	T	Y	J	T	U
U	K	O	A	P	Ö	L	J	Ä	Ö	K	Y	K	Ö	N	U	U	K	N	O	E	T	Ä	O	J
R	A	L	S	E	E	D	V	U	R	U	L	S	R	T	V	V	Ä	N	H	E	O	R	R	J
U	N	A	K	R	R	K	A	E	T	S	Ä	Ä	H	J	U	U	S	E	A	N	R	V	A	M
N	P	M	A	Ä	F	I	D	F	R	A	R	M	Ö	K	O	O	L	J	A	P	A	I	K	Ö
N	E	P	L	N	M	V	I	I	N	A	M	Ä	K	I	M	R	O	P	R	E	V	J	K	Y
E	R	I	A	V	T	E	Y	U	I	R	O	K	P	P	A	I	M	O	A	R	A	P	A	R
V	Ä	M	M	Ä	N	S	A	A	R	I	F	I	B	N	M	K	P	L	Ö	Ä	A	Ä	N	Y
A	S	D	P	F	F	K	O	S	K	E	N	K	O	R	V	A	O	V	A	N	R	S	I	N
A	S	R	I	O	I	O	P	I	R	U	N	P	E	S	Ä	N	L	F	S	T	A	R	E	P
A	D	F	A	P	A	S	K	U	R	I	N	O	J	A	N	V	O	F	D	I	R	E	M	E
H	Ö	R	Ö	L	Ä	K	I	I	M	A	V	A	A	R	A	F	V	D	F	E	H	S	I	R
A	F	N	I	O	V	I	T	T	U	L	A	M	P	I	N	K	A	A	K	A	M	O	F	Ä

12. Etsi loput paikannimet. Kirjan takaa vastauksista (s. 166) voit hakea apua, jos et löydä kaikkia 35 paikannimeä.

2. Ympyröi kohdat, joissa sanavalinta on epäonnistunut ja sotkee merkitystä.

Veloitamme kahvin hinnan kuppikoon mukaan.

Toivottavasti kestopigmentointi tulee tuntemattomille enemmän tutuksi.

Sitkeä rattijuoppo kärysi kahdesti – vielä sammumisen jälkeenkin.

Ongelma Suomen naisilla: ”Pelkkä porkkana ei riitä.”

Riihimäki jakaa tuhansia ilmaisia kondomeja
– katso, ketkä saavat ja mistä.

Vian ikkunan tiivisteissä huomaa
tuulisella kelillä, jos käteen vetää.

Parisuhteen päättyminen on useimmille sen verran
iso asia, että sen eteen halutaan tehdä töitä.

Kotimaiset artistit ovat nostamassa keikkahintojaan,
mutta ovatko he sahaamassa omaa nilkkaansa.

Fazer pani Geishaa väärään rasiaan, veti takaisin.

Hirmuhauki nousi avannosta paljain käsin
Janakkalassa.

Suomen pikajuoksuvalmentaja uskoo tietävänsä syyn
Usain Boltin lopettamiseen.

Kirkolliskokouksen uudet edustajat selviävät tänään.

5. Lutka, hupakko ja mahtava sonni

KIELIKIN ON SUKUPUOLITTUNUTTA
JA JOSKUS SEKSISTISTÄ

Marjojen poimiminen metsistä on jokamiehenoikeus. Saammeko me naisetkin marjastaa?

Tietoa

Suomen kielessä käytetään hyvin vähän *nainen*-sanaa yhdyssanojen osana. On pohdittu, johtuuko se sanan seksuaalisesta värityksestä. Sana on johdettu *naida*-verbistä. Ilmiö näkyy jo siinä, miten lapsia puhutellaan: sanotaan pikkumies, miehenalku, mutta harvemmin pikkunainen, eikä koskaan naisenalku. Toki joskus halutaan korostaa, että kyseessä on nimenomaan nainen: *tiedenainen, vallasnainen, naispresidentti*. Ilmiö on tuttu muistakin kielistä, eli synnä ei ehkä

kuitenkaan ole *nainen*-sanan kielihistoria.

Suomen kielen lautakunta suosittelee, että sukupuoleen viitataan tasavertaisesti tai jätetään kokonaan viittaamatta ja karsitaan turhat *nais-* ja *mies-*määritteet. Joskus taas niiden käyttäminen on perusteltua:

- *Tarja Halonen on Suomen ensimmäinen naispresidentti.*
- *Nais- ja miessotilaat asuvat yhteismajoituksessa.*

Tässä kerrotaan, että Terhi Terhakka oli aiemmin palomies.

Hetken ajattelin, että hän on korjannut sukupuolta, mutta ei taideta kuitenkaan tarkoittaa sitä.

Entäs tämä: Suomen naisjalkapalloilijat pääsivät loppuotteluun naisten Euroopan mestaruuskisoissa.

Ovatko miehet sitten miesjalkapalloilijoita? Niin ei kyllä koskaan kirjoiteta. Grr.

Jossain vaiheessa sanasta setämies on tullut varsin negatiivinen. On setämäistä neuvoa naisia tai kommentoita vaikkapa naisten ajotaitoa.

8. Mitä nämä lauseet tarkoittavat?

Surkeasti pelanneen maalivahdin pitäisi pukea hame päälle!

.....

Tuossa muijassa on munaa!

.....

Terhi oli hyvä jätkä!

.....

Tuo on kyllä neitimäistä käytöstä!

.....

Terhi on tilanteen herra.

.....

Tarjoapas Terhille miestä väkevämpää!

.....

Jouko on varsinainen ämmä!

.....

Vinkki ~~~~~

Miehiä loukataan vertaamalla heitä naisiin tai kuvaamalla heidän tekemisiään naismaisiksi. Toisaalta naista saatetaan kehua *hyväksi jätkäksi*. Tämäkin kuvastaa yhteiskunnan miehisyyttä, sitä että mies on parempi ja arvokkaampi. Siksi tällaisesta tavasta käyttää kieltä olisi hyvä luopua.

~~~~~

Millainen on miesten mies?
Voiko sanoa naisten nainen?
En ainakaan ole kuullut.

6. Etsi lauseiden objektit. Mitä lauseissa pannaan?

Tunnetko panimomestarin tyttären paneman Keisarin?

Olvi panee Pirkkaa ja aikaisemmin hollantilainen Bavaria pani Pirkkaa.

Keisaria on pantu jo vuodesta 2010.

.....

.....

.....

.....

.....

Tietoa

Kirjoittajan mielessä tapahtumien kulku saattaa olla täysin kirkkaana, mutta kirjoitettaessa syyt ja seuraukset menevät joskus sekaisin. Epäselvää tekstiä voi toki tuottaa tapahtumasarjan monimutkaisuus, mutta useimmiten sekaannukset aiheutuvat kiireestä ja huolimattomuudesta. Joskus virheen aiheuttaa vain väärin valittu konjunktio. Onhan eri asia, onko jokin tapah-

tunut *siksi* tai *vaikka*. Myös virheet omistusliitteiden käytössä saattavat tuottaa humoristisiakin merkityksiä: *Jokainen äänestää sitä ehdokasta, joka omasta mielestään on paras*. Sanajärjestyksetkin tuottavat yllättävän usein kummallisia mielleyhtymiä, ja joskus tekstiin saattaa pujahtaa ihan vain ajatusvirhe.

1. Mitähän toimittaja on halunnut sanoa? Kuka tekee ja mitä? Korjaa otsikot.

Asukkaiden alkusammutus esti suuremman palon Rajakylässä

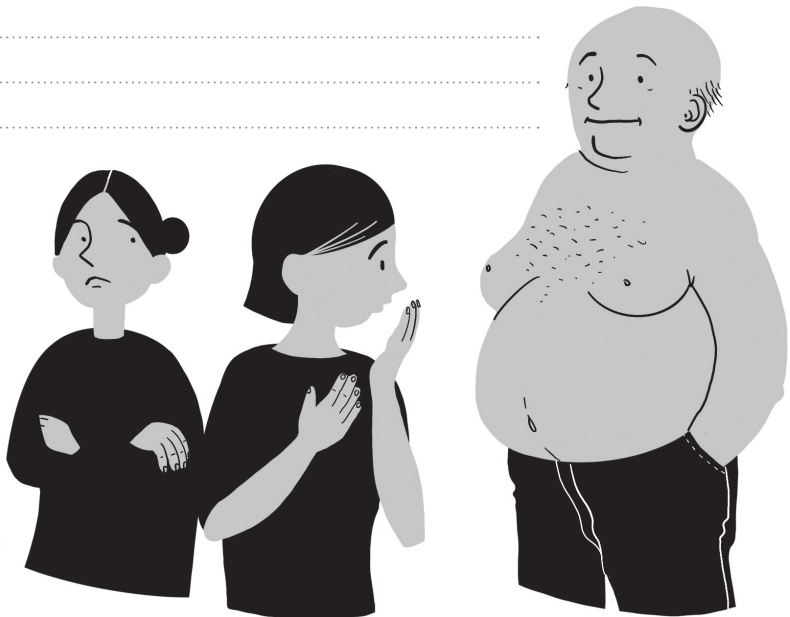
.....

.....

Naisten mielestä miesten rintojen tuijottaminen on alentavaa

.....

.....

II. Kaunotar kannettiin lyhyessä mekossa baarista

PAIKALLISSIJAT ILMAISEVAT
MUUTAKIN KUIN PAIKKAA

Tenniskaunotar läträsi viinalla, ja hänet kannettiin
lyhyessä mekossa ulos baarista.

Kanin kanssa voi ulkoilla valjaissa
myös pienessä pakkasessa.

Rovaniemen yrittäjät palkitsi
pikkujouluisaan ansioituneita.

SALAKIELIÄ

Tietoa

Salakielien tehtävä ja tavoite on luonnollisesti salata ilmaistava asia ulkopuolisilta. Salakieliä ja erilaisia koodikieliä on luotu virallisiin ja valtiollisiin tarkoituksiin. Esimerkiksi Venäjän sortotoimia 1800–1900-lukujen vaihteessa vastustaneet naiset kehittivät varsin yksinkertaisia salakieliä ja tapoja puhua kielletyistä asioista niin, ettei vastapuoli käsittänyt viestiä. He esimerkiksi saattoivat käyttää arkisia sanoja naisten elämänpöörästä korvaamassa poliittisesti arkoja asioita. He esimerkiksi kysyivät, ovatko kukkasipulit saapuneet, kun tarkoittivat kysyä, ovatko lentolehtiset valmiit.

Myös ihan arki- ja leikkikäyttöön on kehitelty salakieliä, joiden tarkoituksena on luoda porukan yhteenkuuluvuutta ja huvittaa sen käyttäjiä. Tunnetuimpia tällaisia kieliä ovat esimerkiksi kontinkieli ja vedekieli. Kontinkielen periaate on se, että ilmaisun sanojen väliin lisätään sana kontti ja sitten sananmuunnoksena luetaan se edellisen sanan kanssa.

- *Baari on auki keskiyöhön asti.*
- *Kooribantti konontti koukiantti koskiyöhönkenti kostiantti.*

3. Terhi Terhakka on kirjoittanut salakielisen viestin naapurin Pertille. Ratkaise viesti Pertin avuksi.

Terhi on kirjoittanut viestiin kaksi vihjettä: numeron 13 ja viestin U=H.

Bnxncdnâ cvâen cnycc wn
vâdâuvzâvzâvrcdv.

ABCDEFGHIJKLMNO
PQRSTUVWXYZÅÖ

14. Vapauta sisäinen kielipoliisisi!

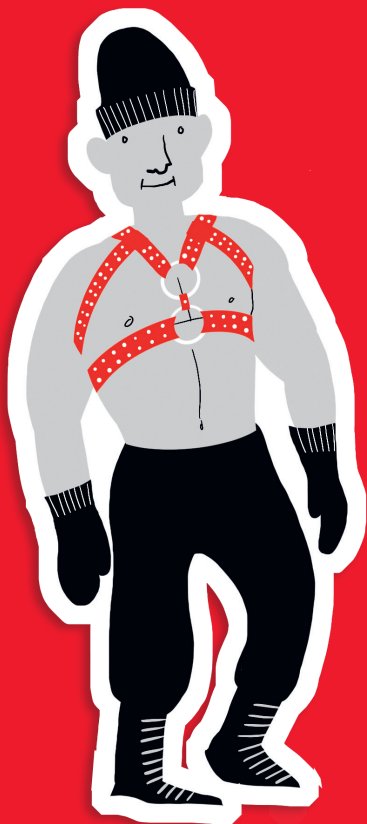
1. Testaa, minkälainen kielipoliisi olet.
Ympyröi vaihtoehto, joka sopii sinuun parhaiten.

Lehtiä lukiessani

- a) lasken naama punaisena kaikki kielivirheet.
- b) naureskelen kielivirheille.
- c) saatan huomata jonkin kielivirheen, mutten hermostu.

Kun huomaan yhdyssanavirheen ilmoitustaululla,

- a) kaivan punakynän taskusta ja korjaan sen.
- b) ärsynnyn hieman.
- c) haluan ymmärtää tekstin virheestä piittaamatta.

Kanin kanssa voi
ulkoilla valjaissa
myös pienessä
pakkasessa.

Puoluejohtaja kiittää
ehdokkaiden panosta.

Venevargaat jäivät kiinni melat kourassa.

Sisäleikkipuistossamme lapset saavat
kiljua ja sätkiä ihan vapaasti.

Kyttäätkö kielivirheitä punakynä tanassa,
tunnetko lempeää rakkautta suomen kieltä
kohtaan vai annatko kaikkien kukkien kukkia?

Äimän käkenä K18 on riemukas ja humoristinen
puuhakirja kielileikeistä kiinnostuneille aikuisille.

TESTAA
millainen
kielipoliisi
ja kiroilija
olet

9 789518 584851

ISBN 978-951-858-485-1 • KL 88.2 • www.skskirjat.fi